

Az anyagok világa

Természetismeret 5.

Készítette: Gavlikné Kis Anita

Lektorálta: Zseni Zsófia

Kiskunhalas, 2014. december 31.

KISKUNHALASI
REFORMÁTUS KOLLÉGIUM
SZILÁDY ÁRON GIMNÁZIUMA

6400 Kiskunhalas, Kossuth Lajos utca 14. OM: 027956
tel.: 77 / 421-215 e-mail: szilady@gmail.com web: szilady.net

TÁMOP-3.1.3-11/2-2012-0025

„Jövőd a természettudományokban rejlik!”

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Balesetvédelem

Minden munkahelyen, így a természettudományos kísérletek végzésekor is be kell tartani azokat a szabályokat, amelyek garantálják a biztonságos munkavégzést a gimnáziumunkban. Az előírásokat komolyan kell venni, és aláírással igazolni, hogy tűz és balesetvédelmi oktatáson részt vettél.

Általános szabályok

- A tanulók a laboratóriumi gyakorlat megkezdése előtt a folyosón várakoznak, s csak tanári kísérettel léphetnek be a laboratóriumba.
- A laboratóriumba csak az ott szükséges füzetet, könyvet, íróeszközt viheted be. Táskát, kabátot csak külön engedély alapján szabad bevinni.
- A laboratóriumban étel nem tárolható; ott enni, inni tilos!
- A laboratóriumban az iskolától kapott köpenyt kell viselni, a hosszú haját hajgumival össze kell kötni!
- A munkahelyedet a feladat végzése közben tartsd rendben és tisztán!
- A munkavédelmi, tűzrendészeti előírásokat pontosan tartsd be!
- A laboratóriumot csak a kijelölt szünetben hagyhatod el. Más időpontban a távozáshoz a tanártól engedélyt kell kérni.
- A laboratóriumban csak a kijelölt munkával foglalkozhatsz. A gyakorlati munkát csak az elméleti anyag elsajátítása után kezdheted meg.
- Az anyag-és eszközkidatást, a füzetvezetést az órát tartó tanár szabályozza.
- A laboratórium vezetőjének, munkatársainak, tanárod utasításait maradéktalanul be kell tartanod!

Néhány fontos munkaszabály

- Törött vagy repedt üvegedényt ne használj!
- Folyadékot tartalmazó kémcső a folyadékfelszíntől lefelé haladva melegítendő. Nyílását ne tartsd magad vagy társad felé!
- A vegyszeres üvegek dugóit ne cserélgess össze! Szilárd vegyszert tiszta vegyszeres kanállal vedd ki, a kanalat használat után töröl el! Megmaradt vegyszert a vegyszeres edénybe visszaönteni nem szabad!
- A laboratóriumi lefolyóba ne dobj olyan anyagot (pl. szűrőpapírt, gyufaszálat, parafadugót, üvegcserepet stb.), amely dugulást okozhat!
- Az eszközöket csak rendeltetészerűen, tanári engedéllyel szabad használni!
- Az eszközöket, berendezéseket csak rendeltetészerűen és csak az adott paraméterekre beállítva használhatod!
- Vegyszerekhez kézzel nyúlni szigorúan tilos!
- Soha ne szagolj meg közvetlenül vegyszereket, ne kóstolj meg anyagokat kémia órán!
- Ha bőrödre sav vagy lúg kerül, először mindig töröld szárazra, majd bő vízzel öblítsd le!
- A legkisebb balesetet vagy az eszközök meghibásodását azonnal jelentsd a szaktanárnak!
- Munka közben mind a saját, mind társaid testi épségére vigyáznod kell!
- Tanóra végén rakj rendet az asztalodon tanárod és a laboráns irányításával!

1. óra
Laboreszközök és használata

Emlékeztető

A laboratórium latin eredetű szó, amely kísérleti helyiséget jelent. Kísérleteket végezhetünk a tanteremben, vagy akár otthon a konyhában is. Az egyszerű, háztartásban is előforduló eszközök mellett megismerkedünk, a laboratóriumokban leggyakrabban használt eszközökkel, és ezek megfelelő használatával.

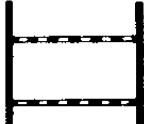
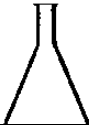

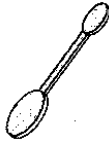

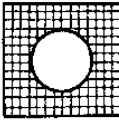

1. Laboratóriumi eszközök tanári bemutatása

Eszköz és anyaglista

kémcső	talpas lombik	dörzsmozsár	vasháromláb
tölcsér	szűrőkarika	kémcsőfogó	borszeszegő
szűrőállvány	kémcsőállvány	mérőhenger	vegyszeres kanál
üvegbot	agyagos drótháló	óraüveg	
kettős dió	főzőpohár	Petri-csésze	

A kísérlet leírása, jelenség, tapasztalat

a) Nevezd meg a következő tárgyakat!

b) A laboratóriumi eszközöket leggyakrabban anyaguk szerint csoportosítjuk. A tálcára helyezett laboratóriumi eszközöket ismerd fel, majd tölts ki az alábbi táblázatot!

anyaga: üveg	porcelán	fém	fa	egyéb

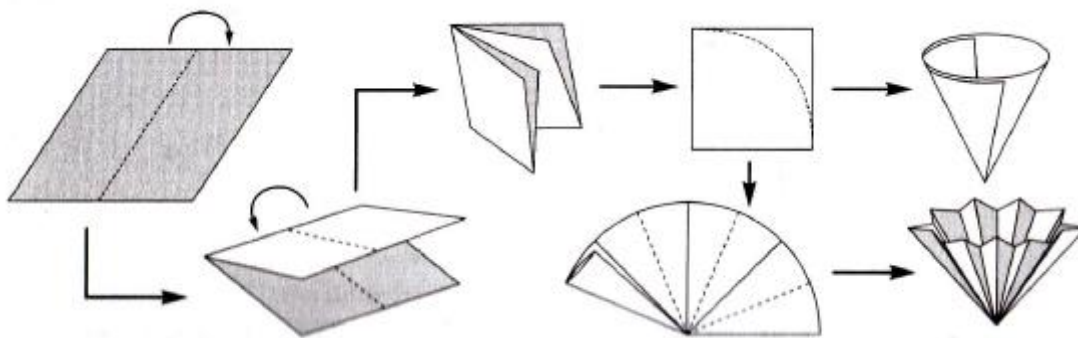
2. Szűrőpapír hajtogatás

Eszköz és anyaglista

szűrőpapír	olló

A kísérlet leírása, jelenség, tapasztalat

Hajtogass szűrőpapírt az alábbiak szerint!

3. Szűrés

Eszköz és anyaglista

szűrőállvány	szűrőpapír	homok
szűrőkarika	üvegbot	konyhasó
tölcsér	vegyszeres kanál	

A kísérlet leírása, jelenség, tapasztalat

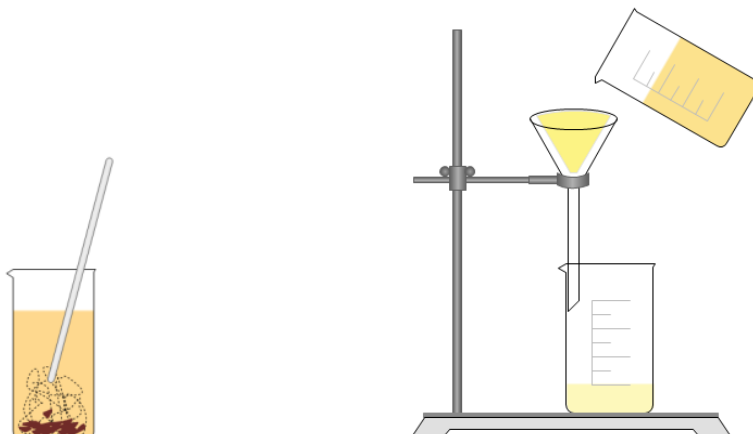
Állítsd össze a kísérlethez az ábrán látható eszközöket!

Oldj fel 1 dl vízben 2 kanál homok és 3 kanál konyhasó keverékét!

Tapasztalat:.....

Nedvesítsd meg a szűrőpapírt és helyezd a tölcsérbe!

Öntsd a keveréket a tölcsérbe!

Mit tapasztalsz?

.....

Magyarázat:

.....

Érdekességek, kiegészítések, gondolkodtató kérdések

4. Háztartási kísérlet (tanári kísérlet)

Eszköz és anyaglista

Erlenmeyer lombik	langyos víz
dugó	sütőélesztő
vegyszeres kanál	kristálycukor
vazelin vagy zsír	

A kísérlet leírása, jelenség, tapasztalat

A lombikba teszünk fél csomag sütőélesztőt, majd az üveget félig töltjük langyos vízzel!

Hozzá adunk két kanál kristálycukrot!

Befogjuk az üveg száját és alaposan összerázzuk, hogy a cukor feloldódjon, és az anyagok összekeveredjenek!

A dugót bekenjük vazelinnel (vagy zsírral), majd lazán dugaszoljuk le az üveget!

Tapasztalatod rajzold az ábrába!

Miből áll az élesztő?.....

Mi történik a cukorral?.....

Milyen anyag képződött a lombikban?

Fogd meg a lombikot! Mit tapasztalsz?

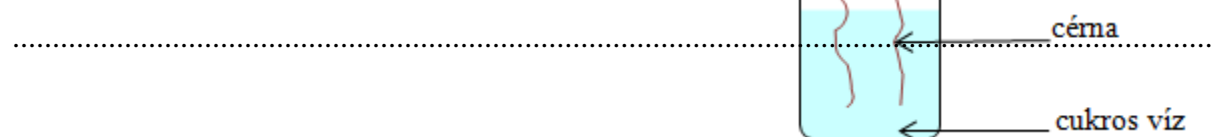
Házi feladat

Kísérletezni nem csak a laboratóriumokban lehet.

Egyszerű, a háztartásban is megtalálható anyagokat és eszközöket kell felhasználnotok a házi feladat elkészítéséhez.

Tölts egy pohárba meleg vizet, adj hozzá, annyi kristálycukrot amennyi feloldódik benne!
Hurkapálca vagy a ceruzád segítségével lógass a pohárba néhány cérnaszálat, és hagyd a vizet lassan kihűlni!

Mit tapasztalsz?.....

Felhasznált irodalom

- Kecskés Andrásné Rozgonyi Jánosné: Kémia munkafüzet 7.o. (Tankönyvkiadó, Budapest, 1985)
 Rózsahegyi Márta-Wajand Judit: 575 Kísérlet a kémia tanításához (Tankönyvkiadó, Budapest, 1991)
 Horváth Miklós - Molnár László-Szentirmainé Brecksok Mária: Természetismeret 5. (Apáczai Kiadó, Celldömök, 2013)
 Dr. Siposné Dr. Kedves Éva, Ádám Tibor: Környezetvédelem (Mozaik Kiadó, 2003)
 Ábrák saját készítésűek

2. óra
Mérés**Emlékeztető**

A mérés a természet jelenségeiről való ismeretek szerzésének egyik alapvető módszere. A mérés gyakorlati tevékenységek összessége, melyekkel valamely fizikai vagy kémiai mennyiség nagyságának jellemzésére alkalmas, a választott mértékegységben kifejezett értéket kapunk.

A mennyiségeket mérőszámmal és mértékegységgel adjuk meg.

Mennyiség	Mérőszám	Mértékegység
térfogat	25	l (liter)
tömeg	48	kg (kilogramm)

1. Hosszúság-, tömeg- és időmérés

Eszköz és anyaglista

cérna	golyóstoll	stopperóra
vonalzó	tolltartó	
digitális mérleg	fűzet	

A kísérlet leírása, jelenség, tapasztalata) **Hosszúságmérés:**

Milyen hosszú út vezet a tó körül?

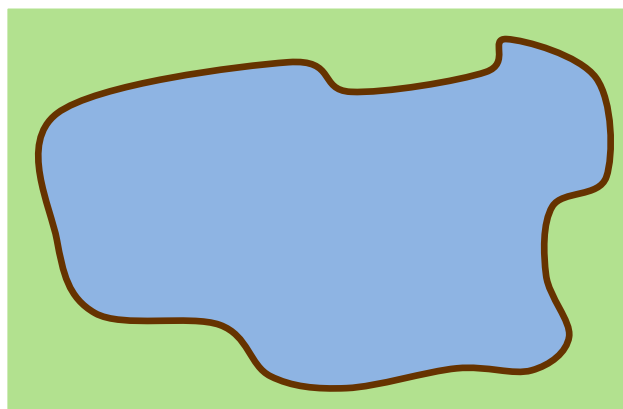
Méretarány: 1:100 (Ami a térképen 1 cm a valóságban 100cm)

Mérd meg cérnával a tó kerületét!

A képen a tó kerülete cm

A valóságban ez cm

A mérés eredménye km m

b) **Tömegmérés:**

Becsüljétek meg néhány tárgy tömegét, majd mérjétek meg!

tárgy	becslés	valódi tömeg
golyóstoll	g	g
tolltartó	dkg	dkg
fűzet	g	g

c) **Időmérés:**

A jelenségek időtartamát meghatározó mennyiség az idő.

Mértékegységei: s, min, h.

A bal csuklódon tapintsd ki a pulzusod!

Számold meg 1 perc alatt mennyit ver a szíved!

Mérési eredmény:

2. Térfogtmérés

Eszköz és anyaglista

mérőhenger	nagyobb kavics	víz

A kísérlet leírása, jelenség, tapasztalat

A térnek azt a részét, amelyet egy adott tárgy elfoglal, térfogatnak nevezzük.

Mértékegységei: m^3 , dm^3 , cm^3 , mm^3 .

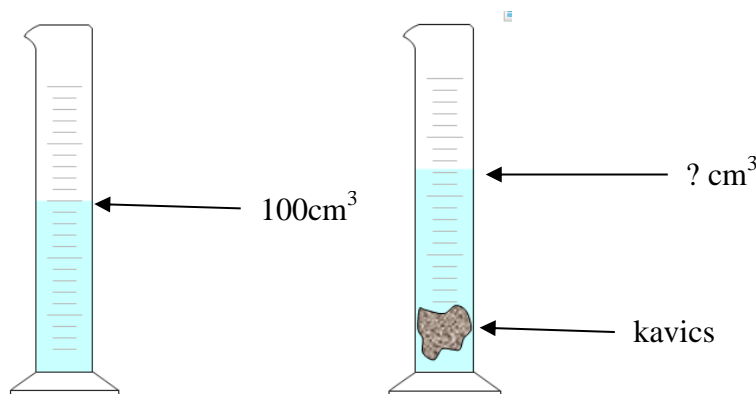
A laboratóriumban a folyadékok térfogatának mérésére mérőhengert használunk.

Szilárd testek térfogata is megmérhető mérőhengerrel.

Önts 100 cm^3 vizet a mérőhengerbe és tedd bele a kavicsot!

Mérd meg a kavics térfogatát az ábra segítségével!

A mérésnél ügyelj arra, hogy a szemed a mérőhenger folyadékoszlopának szintjével egy magasságban legyen és a folyadékszint alsó részénél lévő értéket olvasd le!

Hogyan kell a két leolvasott érték alapján a kavics térfogatát meghatározni?

.....

A víz térfogata: $V_{\text{víz}} = \underline{\hspace{2cm}} \text{ cm}^3$.

A víz és a kavics közös térfogata: $V_{\text{közös}} = \underline{\hspace{2cm}} \text{ cm}^3$.

A kavics térfogata: $V_{\text{kavics}} = V_{\text{közös}} - V_{\text{víz}} = \underline{\hspace{2cm}} \text{ cm}^3$.

A mért eredmény: cm^3

Érdekességek, kiegészítések, gondolkodtató kérdések

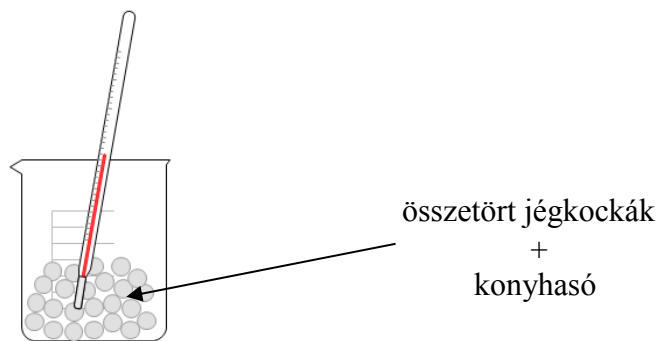
3. Hőfokmérés

Eszköz és anyaglista

mérőpohár	vegszeres kanál	konyhasó
hőmérő	apróra tört jégkockák	

A kísérlet leírása, jelenség, tapasztalat

Tegyél 2-3 apróra tört jégkockát és 1 kanál konyhasót főzőpohárba, majd jól keverd össze! Mérd meg a keverék hőmérsékletét!

Tapasztalat:

.....
Hogyan hasznosítják ezt a jelenséget?

.....
.....

Házi feladat

Mérd meg a csapból kifolyó "hideg" víz hőmérsékletét!°C

Mérd meg a milyen hőmérsékletű a meleg tea, amelyik már nem égeti a szádát!°C

Mérd meg a hőmérsékletet a hűtőszekrényben!°C

Mérd meg a hőmérsékletet a fűtött szobában a padlóhoz közel, és a mennyezet közelében!

Padlónál: °C

Mennyezet közelében: °C

Felhasznált irodalom

Horváth Miklós - Molnár László-Szentirmainé Brecksok Mária: Természetismeret 5. (Apáczai Kiadó, Celldömök, 2013)

Csákány Antalné - Hartdégenné Rieder Éva - Rugli Ilona: Természetismeret 5. (Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013)

Rózsahegyí Márta-Wajand Judit: 575 Kísérlet a kémia tanításához (Tankönyvkiadó, Budapest, 1991)

Ábrák saját készítésűek

3. óra Halmazállapot-változások

Emlékeztető

Télen a folyók és a tavak befagynak. Nyáron eső után a tócsák gyorsan felszáradnak. Hajnalban harmatosak a növények.

A víz halmazállapota a természetben gyakran változik.

Az anyagokat csoportosíthatjuk halmazállapotuk alapján.

Háromféle halmazállapotot különböztetünk meg. Ismerünk szilárd, folyékony és gáz halmazállapotú anyagokat.

Az anyagok halmazállapota nem állandó tulajdonság.

Az anyagok a körülményektől függően mindhárom halmazállapotban előfordulhatnak.

1. Olvadás

Eszköz és anyaglista

4db kémcső	borszeszégő	margarin
főzőpohár	hőmérő	viasz
vasháromláb	gyufa	fixírsó
agyagos drótháló	kockacukor	

A kísérlet leírása, jelenség, tapasztalat

Az anyagok halmazállapota hő hatására megváltozhat.

Figyeld meg a kísérletben, melyik anyag olvad meg, válik folyékonyvá a melegítés hatására!

Helyezz a kémcsövekbe azonos mennyiségű kockacukrot, margarint, viaszt, jégkockát.

A főzőpoharat öntsd félig vízzel! Tedd a kémcsöveket és egy hőmérőt a főzőpohárba és lassan melegíts a vizet!

Figyeld meg, mikor kezdenek az anyagok olvadni. Töltsd ki a táblázatot!

Vizsgált anyag	olvadás hőmérséklet	sorrend
kockacukor	°C	
margarin	°C	
viasz	°C	
fixírsó	°C	

Melyek szilárdultak meg ismét szobahőmérsékleten?

.....

2. A víz halmazállapot-változásai

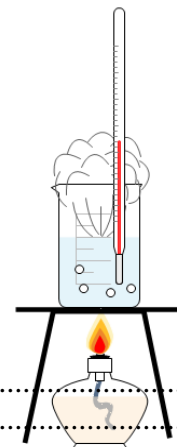
Eszköz és anyaglista

vasháromláb	borszeszégő	főzőpohár
agyagos drótháló	hőmérő	óraüveg

A kísérlet leírása, jelenség, tapasztalat

Melegíts fel egy főzőpohárban 50 cm³ vizet! Helyezz bele hőmérőt, majd figyeld meg a hőmérsékletváltozásokat! Töltsd ki a táblázat hiányzó sorait!

idő	hőmérséklet
mérés kezdete	°C
2 perc múlva	°C
5 perc múlva	°C
perc múlva	100 °C

Tarts a forrásban lévő víz fölé száraz, hideg óraüveget! Vigyázz a gőz forró!

- a) Mit tapasztalsz?
- Hogy nevezzük ezt a folyamatot?
- b) Milyen szemmel látható változást figyelhetsz meg 100°C felé?
.....
Hogy nevezzük ezt a változást?
- A víz forráspontja:..... °C
- c) Nézd meg a főzőpohárban lévő víz mennyiségét!
Mit történt?
-
Hogy nevezzük ezt a folyamatot?

Érdekességek, kiegészítések, gondolkodtató kérdések

3. A párolgó anyag hőmérsékletváltozása

Eszköz és anyaglista

hőmérő	vatta	alkohol

Munkavédelem

alkohol

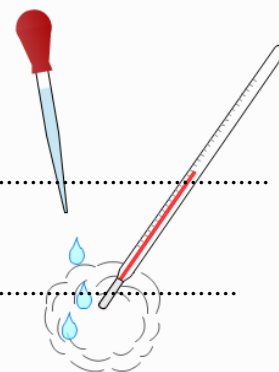

A kísérlet leírása, jelenség, tapasztalat

Borítsd be a hőmérő végét vattával. Cseppents rá alkoholt. Figyeld meg, hogyan változik a hőmérséklet! Fogd meg a vattát!

Mit tapasztalsz?

Hogyan változik az anyag hőmérséklete párolgás közben?
.....

Házi feladat

Töltsetek tele vízzel két azonos térfogatú műanyag palackot! Az egyik száját hagyjátok nyitva, a másikat zárjátok le! Tegyétek a fagyasztóba, majd másnap vegyétek elő!

Mit tapasztaltatok?

.....

Mi a jelenség magyarázata?

.....

.....

Rajzold le a változást!

fagyasztás előtt	fagyasztás után

Egészítsd ki a mondatokat!

A víz °C-on fagy meg.

Ilyenkor a halmazállapotú anyagból halmazállapotú anyag lesz.

A jég °C-on olvad meg.

Ilyenkor a halmazállapotú anyagból halmazállapotú anyag lesz.

A víz °C-on forr.

Ilyenkor a halmazállapotú anyagból halmazállapotú anyag lesz.

Felhasznált irodalom

Rózsahegyi Márta-Wajand Judit: 575 Kísérlet a kémia tanításához (Tankönyvkiadó, Budapest, 1991)

Kropog Erzsébet - Láng György - Mándics Dezső - Molnár Katalin - Ütőné Visi Judit: Természetismeret 5. (Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2014)

JUHÁSZ András (1994): Fizikai kísérletek gyűjteménye 1, Budapest, Arkhimédész Bt. - Typotex Kiadó. ISBN 963 7546 49 9

Horváth Miklós - Molnár László-Szentirmainé Brecks Mária: Természetismeret 5. (Apáczai Kiadó, Celldömök, 2013)

Ábrák saját készítésűek

4. óra Anyagok tulajdonságai

Emlékeztető

Az iskolában, otthon, az élő és az élettelen természetben különböző tárgyak, más-más összetételű anyagok vesznek körül bennünket.

Az anyagokat tulajdonságaikról ismerjük fel.

A tulajdonságokat közvetlen megfigyeléssel, méréssel vagy változás közben lehet megállapítani.

Az anyagok vizsgálatánál az elsődleges csoportosítási szempont a halmazállapot. Az anyagokat halmazállapotuk szerint három csoportba sorolhatjuk:

- **Szilárd:** állandó térfogatú, nem folyik, nem nyomható össze.
Pl.: kén, szén, jód,
- **Folyadék:** változó alakú, állandó térfogatú, képes az áramlásra, összenyomhatóságuk kicsi
Pl.: higany, víz, alkohol
- **Gáz /légnemű:** változó térfogatú, változó alakú, képes az áramlásra, összenyomható
Pl.: hidrogén, oxigén, nitrogén, klór, szén-dioxid

1. Tulajdonságok

Eszköz és anyaglista

7 db kémcső	konyhasó	alkohol
kémcsőállvány	ecet	víz
vegyszeres kanál	tinta	étolaj

Munkavédelem

alkohol

A kísérlet leírása, jelenség, tapasztalat

Figyeld meg milyen jellegzetes tulajdonságai vannak azoknak az anyagoknak, amelyek a kémcsőállványon elhelyezett a kémcsövekben vannak!

Töltsd félig vízzel a kémcsöveket, majd óvatosan rázd össze!

Tedd vissza a kémcsöveket az állványra és a megfigyeléseidet írd a táblázat megfelelő oszlopaiba!

Soha ne tartsd az orrod a vizsgált anyag közelébe, mert az kellemetlen szagú vagy maró hatású is lehet. Az anyagokat úgy kell szagolnod, hogy 15-20 cm távolságból kézzel az orrod felé legyezed a vizsgált anyag felől a levegőt!

	Tulajdonságok			
	halmazállapot	szín	szag	oldódás vízben
konyhasó				
ecet				
tinta				
alkohol				
víz				
levegő				
étolaj				

A vizsgált anyagok közül, amelyik fordul elő a természetben, mindhárom halmazállapotban?

2. Összenyomható-e a víz és a levegő?

Eszköz és anyaglista

orvosi fecskendő	víz

A kísérlet leírása, jelenség, tapasztalat

Az műanyag orvosi fecskendőt szívj tele vízzel!
 Fogd be a fecskendő nyílását, majd nyomd erősen a dugattyút!
 Ismételd meg a feladatot levegővel is!

Mit tapasztaltál?

.....

3. Levegő melegítése

Eszköz és anyaglista

vasháromláb	borszeszégő	léggömb
agyagos drótháló	Erlenmeyer lombik	befőttes gumi

A kísérlet leírása, jelenség, tapasztalat

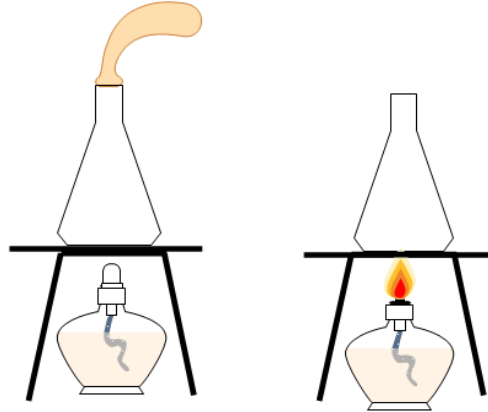
Erlenmeyer lombik szájára húzz léggömböt és többszörösen átfordított befőttes gumi-
 gyűrűvel rögzítsd!
 Borszeszégő fölött óvatosan melegítsd!
 Figyeld meg, hogyan változik a léggömb!

Melegítés hatására mi történt a léggömbbel?

Mi a magyarázata?

.....

Rajzold le az ábrába, mit tapasztaltál!

Érdekességek, kiegészítések, gondolkodtató kérdések

4. A levegő jelenlétének kimutatása

Eszköz és anyaglista

magas falú műanyag tálca	papírlap	üveg pohár
víz		

A kísérlet leírása, jelenség, tapasztalat

- A magas falú műanyag tálcat töltsd félig vízzel!
- Gyűrj össze egy papírlapot, és nyomkodd a pohár aljába úgy, hogy az akkor se essen ki, ha a poharat szájával lefelé fordítod!
- Ezután helyezd a poharat függőlegesen - szájával lefelé - tartva a magas falú műanyag tálcában lévő vízbe úgy, hogy a pohár teljes egészében víz alá kerüljön!
- Majd továbbra is függőlegesen tartva vedd ki a poharat a vízből!
Vizsgáld meg a pohárban lévő papírt!

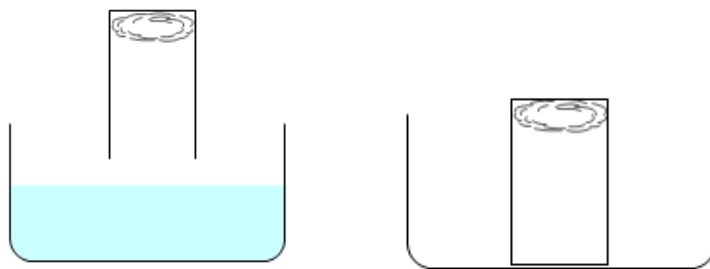
Mit tapasztaltál?

Magyarázat:

.....

.....

Rajzold le, hogyan változott a vízszint a pohárban a kísérlet során!

Házi feladat

1. Melyik halmazállapotra igazak az állítások? Írd az állítás sorszámát a megfelelő pontozott vonalra!

1. összenyomhatók, 2. térfogatuk állandó, alakjuk változó, 3 alakjuk állandó, 4. térfogatuk és alakjuk is változó, 5. hűtéskor elpárolognak, 6. melegítve megolvadnak, 7. kitöltik a rendelkezésre álló helyet, 8. jellemző tulajdonságuk a keménység

A szilárd anyagokra jellemző:.....

A folyadékokra jellemző:

A gázokra jellemző:

Egyikre sem jellemző:

2. Olvasd el, mit írnak spray-s dobozokra!

A festékeket, lakkokat vagy illatszereket (pl.: dezodor, légfrissítő) sokszor spray formájában használunk. A dobozokon a következő felirat szerepel: „Sugárzó hő hatásának kitenni vagy tűzbe dobni még üres állapotban is tilos!”

Miért?

.....

Felhasznált irodalom

Horváth Miklós - Molnár László-Szentirmainé Brecksok Mária: Természetismeret 5. (Apáczai Kiadó, Celldömölk, 2013)

Hartdégenné Rieder Éva – Dr. Köves József : Természetismeret munkafüzet 6. (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001)

Kropog Erzsébet - Láng György - Mándics Dezső - Molnár Katalin - Ütőné Visi Judit: Természetismeret 5. (Ok-tatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2014)

Ábrák saját készítésűek